

COLÒMBIA, UNA DEMOCRÀCIA GENOCIDA

Javier Giraldo M., sj.

1. Els secrets de la construcció d'una imatge
2. Comptar morts: una tasca dolorosa i polèmica
3. Passatges de la Guerra Bruta
4. La lògica interna d'una "democradura"
5. Una societat sense alternativa?
6. La impunitat: una clau
7. Apèndix: una crida urgent

Quadre estadístic

El **P. Javier Giraldo, sj.** és el secretari executiu de *Justícia i Pau* de la Conferencia de Religiosos de Colòmbia. Col·labora amb la *Liga Internacional por los Derechos Humanos y la Liberación de los Pueblos*.

1. ELS SECRETS DE LA CONSTRUCCIÓ D'UNA IMATGE

Per la Quaresma de 1986 vaig ser invitat pel *Comitè Catòlic contra la Fam i pel Desenvolupament*, de França, per participar en la Campanya de Quaresma. Quan em tocava parlar sobre Colòmbia, interrogava primer els assistents sobre la imatge que ells tenien del meu país. Les respostes eren invariables. Les imatges que es despertaven a les seves ments en esmentar el nom de Colòmbia eren aquestes: *droga, cafè, ciclistes* (que participaven en el Tour de França) i *volcà* (atès que acabava de succeir la tragèdia d'Armero, un poble de Colòmbia que va ser sepultat per una allau causada per un volcà).

No hi ha dubte que la primera referència de la imatge de Colòmbia és el món de la droga. Alguns atribueixen als càrtels colombians el 80% del comerç mundial de cocaïna. Crec que el problema ha estat sobredimensionat, encara que ningú no en pot negar la magnitud, difícil de mesurar per la seva clandestinitat. Però això ha portat a relacionar la violència que hi ha a Colòmbia amb el comerç de la droga. ¿Hi haurà, aquí, una simple mandra investigadora o alguna cosa més?

Un fet em va semblar revelador: el 30 de gener de 1993 esclatà un cotxe bomba en un carrer cèntric de Bogotá, i va causar la mort a 20 persones. El fet va ser atribuït, no sense fonament, als càrtels de la droga i la notícia va recórrer el món en pocs minuts, per mitjà de les agències internacionals de premsa. Durant aquest mateix mes de gener de 1993 foren enregistrats al nostre *banc de dades sobre drets humans* 134 casos d'assassinat i 16 de desaparició, per mòbils polítics.

* En 25 d'aquests assassinats i en 6 d'aquestes desaparicions, tots els indicis conduïen a responsabilitzar dels crims agents de l'Estat.

* En uns altres 89 casos d'assassinat i en 10 de desaparició, els indicis apuntaven als grups paramilitars que actuen d'auxiliars de la força pública.

Això vol dir que, mentre aquell crim de narcotràfic que va destruir 20 vides humanes va ser àmpliament i immediatament conegut a tot el món, les 130 víctimes d'agents de l'Estat o del *paraestat* van ser ignorades pels sistemes d'informació mundial: no van existir. Certament aquests 130 casos no s'esdevingueren el mateix dia ni en el mateix lloc, sinó distribuïts en el lapse d'un mes i escampats per l'àmplia geografia de Colòmbia; així, doncs, no podien entrar en els paràmetres de la "informació" internacional. Però el contrast entre el que s'informa i el que no s'informa explica els mecanismes de construcció d'imatges falses.

Organismes no governamentals de Colòmbia enregistraren del maig del 89 al juny del 90 -període d'una concentració més gran d'atemptats terroristes atribuïts al narcotràfic- **227 víctimes** fatals, mentre que en aquest mateix període ocorregueren **2969 assassinats per mòbils polítics**, sense comptar les morts en combat. Això representa un 7,69% respecte a la violència política. Entre gener del 91 i maig del 92 les morts violentes relacionades amb el narcotràfic representaren només el 0,18% del total de les morts violentes esdevingudes a Colòmbia.

L'estereotip que els paràmetres d'informació mundial han creat sobre Colòmbia, ha servit també al govern colombià per rentar la seva imatge als fòrums internacionals, on es presenta gairebé com a "víctima" de violències que estan fora del seu control: el narcotràfic i la guerrilla, tot amagant amb una gran facilitat els Crims d'Estat que superen enormement aquests dos tipus de violència, però que, per sort seva, són encoberts pels sistemes mundials d'informació".

La confrontació armada entre exèrcit i guerrilla va produir, entre 1988 i 1992, un total de 6.040 morts violentes, incloent-hi militars, guerrillers i civils víctimes de l'encreuament de focs. Aquesta xifra correspon al 4,7% del total de morts violentes i al 30,5% de les morts violentes que tenen mòbils polítics. *Hi ha un 70% d'aquestes darreres que demanen una altra explicació.*

2. COMPTAR MORTS: UNA TASCA DOLOROSA I POLÈMICA

L'agost de 1986, l'Assemblea anual de la Conferència de Superiors Majors Religiosos de Colòmbia aprovava com a tercera opció prioritària la següent: "Estimular, donar suport i impulsar els signes profètics que viuen les comunitats, *mitjançant una Comissió de Justícia i Pau que canalitzi i difongui la informació i denúncia davant el país*".

Les directives de la Conferència Episcopal no van veure amb bons ulls aquesta iniciativa i posaren obstacles a la seva execució. Dos anys després, un grup de 25 superiors provincials creava, aleshores, sota la seva responsabilitat, una Comissió *Intercongregacional* de Justícia i Pau, que més tard va ser assumida oficialment per la Conferència. El seu primer projecte concret va ser canalitzar i difondre la informació sobre víctimes de violació al dret humà més sagrat: la vida. Es va crear, aleshores, un banc de dades per enregistrar-hi diàriament els casos.

La primera dificultat va ser trobar categories que ens permetessin discernir i mesurar les diverses violències que s'encreuaven. Convençuts com estàvem que el terme "Drets Humans", per raons històriques, filosòfiques, jurídiques, ètiques, polítiques i pragmàtiques, fa referència essencial al marc de relacions: ciutadans/Estat, buscàrem de classificar els casos segons les responsabilitats directes o indirectes que es podien atribuir a agents de l'Estat. Però això no va ser possible. Colòmbia havia entrat des del començament de la dècada dels 80 en el que anomenem una "*Guerra Bruta*". Una immensa xarxa d'agents violents confusos va anar substituint, en part, allò que abans feien militars i policies plenament identificats. I ho han fet amb mètodes cada vegada més refinats de clandestinitat i confusió, aconseguint que les víctimes i els eventuais testimonis entrin en un dubte, moltes vegades insuperable, sobre la identitat genèrica dels victimaris.

Els mateixos agents de la força pública començaren a amagar les seves plaques d'identitat i les dels seus vehicles; a utilitzar caputxes, vestits civils, vehicles particulars i llocs clandestins de reclusió, per justificar l'absència de formalitats legals en captures que condueixen a la desaparició forçada, assassinat, tortura o intimidació. Tot això ha estat complementat amb amenaces efectives a familiars, testimonis, advocats i eventuais denunciants. En moltes ocasions, agents de l'Estat o del paramilitarisme es fan passar per "comandos guerrillers" en executar el crim, tot deixant comunicats apòcrifs a l'escenari on s'ha produït. Per la seva part, els mitjans d'"informació" es basen en les versions oficials que reproduïxen i consoliden la desinformació.

Vam optar, doncs, per buscar altres categories que ens permetessin discernir les violències, encara que fos limitadament, *en el context d'una Guerra Bruta*. Ens vam servir dels *mòbils* pels quals era possible treure alguna conseqüència a través d'algunes circumstàncies dels crims: la regió on s'esdevenen; la conjuntura específica que s'hi viu; les característiques de les víctimes, com ara la seva participació en organitzacions sindicals, camperoles, comunitàries, reivindicatives o polítiques, o la seva participació en accions de denúncia o de protesta.

- Els casos en què es pot inferir un mòbil polític (repressió a posicions ideològiques, polítiques o reivindicatives) els classifiquem com a **assassinats polítics**.

- Els casos en què la informació és més precària però alguns trets del crim apunten a aquests mòbils, els classifiquem com a **assassinats presumiblement polítics**.
- Molts casos queden en la categoria d'**obscur**, cosa que significa que encara queda algun dubte sobre la seva classificació com a fets de delinqüència comuna.

Atesa la complexa geografia de Colòmbia i la impossibilitat d'estar en contacte sistemàtic amb moltes regions, vam utilitzar la lectura de 17 diaris nacionals o regionals per extreure'n notícies concises de morts violentes, depurant aquesta informació de les interpretacions habitualment falsejades o encobridores dels diaris.

Una categoria va haver de ser posada a part, malgrat la repugnància que ens produïa la seva denominació: **les morts per neteja social**.

L'eliminació física de drogoaddictes, ex-presidiaris, delinqüents, "raponeros", prostitutes, homosexuals, pidolaires i nens del carrer, s'ha anat convertint en una pràctica rutinària a l'empara de l'expansió de la violència des dels anys 80. Si bé hi conflueixen interessos diversos, els indicis que es dedueixen de nombrosos casos delaten la Policia Nacional. Són massa nombroses les anècdotes que revelen un principi d'inqüestionada acceptació pràctica en la policia: *eliminar aquestes persones, atès que si són conduïdes davant els jutges, quedaran en llibertat ràpidament* o no hi haurà de què acusar-les en concret i tornaran a ser novament, en pocs dies, un problema policial. Allà hi ha una ideologia neonazi que legítima, en una institució de l'Estat, la negació al dret a la vida.

Des del 1988 un butlletí trimestral va començar a difondre les dimensions de la violència política així sistematitzada. Les xifres van ser i continuen essent aterridores. Una lectura comparativa ens va fer estremir alguna vegada: la Comisión Verdad y Reconciliación, de Xile, enregistrà 2.700 casos d'assassinats i desaparicions polítiques en els 17 anys de dictadura militar. Aquesta xifra total, amb l'horror que produeix, és molt inferior a la que enregistràrem en un sol any a Colòmbia, des que va començar el nostre banc de dades.

Algunes comunitats religioses s'horroritzaven tant en rebre el nostre butlletí que ens escrivien cartes en les quals ens demanaven que no publicuéssim més aquestes llistes de morts, ja que això produïa depressió i desesperança. No vam cedir, tanmateix, a la temptació, atès que creiem que, com a mínim, han de quedar constàncies històriques del que passa, i que les víctimes mereixen, com a mínim, que els noms ocupin un petit espai en algun document, malgrat tots els esforços per enfonsar-les en l'oblit i el silenci. En moltíssims casos, aquestes poques línies resten com a únic signe material de la seva dignitat humana.

D'altra banda, el Govern es mostra cada vegada més molest amb les nostres llistes. Durant el temps de redacció d'aquest relat (juliol del 94) vaig ser cridat pel conseller per als Drets Humans de la Presidència de la República perquè participés en un *Taller d'Indicadors*, "tendent a discutir i compartir criteris per a l'elaboració d'estadístiques sobre violència en general, violència política i violacions als Drets Humans". A la part final del seminari, el conseller va blasmar durament, en presència de delegats de tots els òrgans d'investigació de l'Estat, la nostra lectura de la realitat nacional. Es queixava, en concret, que tinguéssim en compte els "assassinats presumiblement polítics", perquè això portava a responsabilitzar l'Estat

de casos que no eren clars; es queixava també que consideréssim la "neteja social" una ideologia neonazi d'institucions de l'Estat, quan a judici seu es tractava més d'una pràctica d'agents aïllats; es queixava que consideréssim els crims dels paramilitars una part de la violència oficial, etc. Per respondre a aquestes reiterades acusacions, jo vaig insistir en la meua exposició, que no podíem limitar-nos a enregistrar els *casos comprovats* quan estàvem davant d'una *estratègia de Guerra Bruta*, que portava ja més de 10 anys refinant *mètodes de clandestinitat, encobriment i impunitat dels victimaris*, ja que això equivaldria a distorsionar profundament la realitat nacional.

3. PASSATGES DE LA GUERRA BRUTA

Sé molt bé que les anàlisis globals sempre són fredes, encara que es refereixin a dramàtiques situacions humanes, i que és difícil entendre una realitat distant mentre no faci referència a persones, llocs, dates i circumstàncies. Per això prefereixo escollir aquí, entre molts milers de casos, alguns d'aquells als quals em vaig apropar personalment, ja sigui perquè vaig conèixer les mateixes víctimes, o perquè vaig seguir de prop el dolor de familiars, amics i comunitats senceres durant el procés de les denúncies i en la recerca d'una justícia impossible.

Caquetá

És un departament del sud de Colòmbia, terra de colons que han anat guanyant terreny a la selva amazònica. Els anys 70 va ser escenari de grans lluites agràries i al final de la dècada s'hi desenvolupà la guerrilla del M-19. Una comunitat femenina missionera durant més de 10 anys es va dedicar a la formació dels camperols en un procés d'evangelització integral, promovent entre ells un compromís de participació i desenvolupament comunitari en el qual s'implicà la seva pràctica cristiana. El 1984, per combatre la guerrilla, l'exèrcit va instal·lar a la zona el Comando Operativo núm. 12, que més tard es convertiria en la XII Brigada.

Mai no oblidaré aquella primera setmana que vaig passar a Caquetá, l'abril de 1982. El cúmul de denúncies que ens arribaven sobre tortures, desaparicions i morts, em va fer entrar en contacte directe amb la zona. Vaig arribar un migdia a l'auster habitatge d'unes religioses i els vaig demanar de posar-me en contacte amb alguns familiars de les víctimes. Una d'elles va somriure i digué: "N'hi ha prou que s'assegui aquí a la saleta. No donem l'abast a rebre gent que ens ve a explicar tot el que han patit". Efectivament, durant quatre dies no vaig descansar i els vaig passar prenent notes i gravant cassettes; només vaig interrompre aquesta feina per desplaçar-me a dos poblets propers i entrar en contacte amb altres víctimes. Quan vaig tornar a Bogotá portava un macabre dossier amb dades sobre 144 assassinats, alguns perpetrats amb crueltat excessiva, i sobre 240 casos de tortura. En aquesta època no hi havia dubte sobre els victimaris. Els militars mataven i torturaven a la llum del dia i en presència de nombrosos testimonis. Solament era impossible enregistrar els seus noms perquè per cometre els crims es treien les plaques que per llei havien de portar per identificar-se.

Entre aquests centenars de casos, en vull recordar alguns:

* Una noia va respondre les meves preguntes, davant d'una gravadora, entre perplexa i desmoralitzada. Havia estat obligada a caminar amb una patrulla militar durant 13 dies per les muntanyes, com a guia, carregant els sarrons dels soldats. Va presenciar moltes tortures i la incineració d'humils habitatges camperols, però la va colpir terriblement el cruel assassinat de **Jesús Pastrana**. Aquest líder agrari, jo l'havia conegut personalment quan venia a Bogotá als congressos de l'ANUC (organització nacional camperola que va tenir una gran força en aquesta època). Segons el relat esgarriós d'aquesta noia camperola, Chucho va morir lentament, penjat d'un arbre, mentre soldats sicòpates li tallaven les orelles, els dits, les mans, els braços, els testicles, i finalment li van disparar 21 trets de fusell, el 31 d'octubre de 1981.

* Em va impressionar terriblement escoltar **Florentino**, un jove camperol aferrat a la vida, que s'havia escapat quasi miraculosament de la seva tomba. A les 9 de la nit, el 6 de desembre de 1981, un grup de soldats el va treure de casa seva juntament amb el seu pare, ja vell, i se'ls emportaren a la base militar, amb les mans lligades i una bena a la boca perquè no cridessin. A la base ja tenien uns altres quatre camperols. A la mitjanit els van conduir a tots a un lloc del bosc, i al costat d'una fossa cavada prèviament, els van fer ajeure's a terra, mentre amb ganivets i armes de foc els anaven matant. Florentino va quedar mal ferit al coll, però va procurar fingir-se mort abans que el rematessin. Els van anar tirant, d'un en un, a la fossa i els soldats van començar a tirar-hi palades de terra. En un moment donat, els crits d'altres soldats que estaven prop del riu obligaren els enterraments a abandonar momentàniament la seva feina i Florentino va aprofitar aquest moment per fugir i internar-se en el bosc, no sense haver anat abans a buscar el seu pare entre els morts, però quan el va tocar ja fred i sense vida, va fugir tot sol. Instants després els soldats van tornar i advertiren que "un mort se'ls havia escapat". Enmig de tanta foscor no el van poder trobar. Florentino, més tard, va fugir pel riu, nedant, fins a trobar una masia on van impedir que es dessagnés i el van treure clandestinament cap a Florència.

* Tampoc no oblidaré els sanglots d'aquella catequista mentre m'explicava el martiri d'**Ernesto**, un jove integrant d'una comunitat cristiana de base. Pel sol fet d'haver assistit, gairebé obligat, a una reunió del M-19. Ernesto, com nombrosos joves del seu poble, San José Del Fragua, va ser torturat durant cinc dies a la base militar, i va aconseguir sortir amb vida. Després de la tortura, el van obligar a presentar-se cada setmana a la base, on el comandant li oferia cada vegada amb més pressions, tres alternatives: o se'n va cap a la guerrilla on tard o d'hora el matarem, o treballa amb l'Exèrcit com a auxiliar en un grup de "contraguerrilla" o no responem de la seva vida. Els seus amics li aconsellaven de fugir, però ell es resistia per no deixar la seva mare i els seus germans sense recursos. Amb fermesa deia que mai no col.laboraria amb l'Exèrcit, ja que això seria convertir-se en assassí, i ho deia amb aquesta expressió proverbial dels nostres camperols: "no vull fer mal a ningú".

El 25 de març de 1982 Ernesto havia de presentar-se novament a la base militar, però va tenir por. En acomiadar-se de la seva mare, li va dir: mare, doni'm la benedicció perquè crec que em mataran". En efecte, l'esquadró "Contraguerrilla" l'esperava prop de casa seva. Aquell dia va desaparèixer. Van trobar el seu cos, torturat novament, cinc dies després.

Alvaro Ulcué Chocué

Era un sacerdot indígena. Quan es va ordenar sacerdot, el 1973, aquest esdeveniment va ser notícia nacional. Era tan estrany, tan excepcional, que un indígena arribés al sacerdoci! Jo estudiava Teologia en aquella època i vaig tenir una gran alegria, perquè sentia una especial simpatia per aquestes ètnies del Cauca, com a sobrevivents heroiques de cinc segles d'opressió. Més tard vaig conèixer l'Alvaro en reunions nacionals de grups cristians. Era un home humil en les seves maneres, callat, però plenament compromès en l'alliberament de la

seva raça. Participava en les organitzacions indígenes; visitava els territoris d'altres ètnies i era reconegut com un líder pels seus.

Ràpidament Alvaro va ser bandera de contradicció. Prendre partit pels seus implicava enfrontar-se als grans terratinents del Cauca, els interessos dels quals estaven renyits amb els interessos dels indígenes. El primer conflicte esclatà quan Alvaro invità els seus indis a no escollir més padrins de baptisme entre els blancs rics, els quals es consideraven amb dret a exigir dels seus fillols treball gratuït a les seves hisendes. Des d'aleshores Alvaro va ser el blanc de les ires de terratinents i militars. D'aleshores ençà se'l va acusar de liderar tota mena de conflictes a la regió, acusacions que es formulaven en calúmnies com aquesta: que ell incitava els indis a matar a tots els terratinents.

El 1981 el conflicte ja era intens. Els terratinents l'acusaven amb freqüència davant l'arquebisbe i davant els militars i aquests últims multiplicaven els abusos contra els indis per provocar les seves protestes, les quals, al seu torn eren contestades amb intimidacions creixents. En una d'aquestes "provocacions" la seva germana Gloria va ser assassinada i els seus pares ferits, en ser atacats per una patrulla militar quan tornaven del seu treball comunitari.

Al final de 1982, un comunicat llançat a l'opinió pública pels grups cristians del Cauca denunciava: "Els terratinents han posat preu a la seva vida i només l'amor dels qui el rodegen l'ha salvat de ser un més dels desapareguts impunement".

Dos dies abans de ser assassinat, Alvaro va denunciar davant de tres generals de l'Exèrcit els abusos constants contra els seus germans indígenes i exigí que es fonamentessin les calúmnies que s'havien aixecat contra ell. Els generals van escoltar en silenci les seves reclamacions, però al final van insinuar que estaven molt convençuts que ell incitava els indis a envair les terres.

El 10 de novembre de 1984, dos sicaris amb vestits civils el van assassinar quan es preparava per un baptisme al municipi veí de Santander de Quilichao. Un testimoni identificà més tard els dos sicaris com a agents del F-2 (Servei d'Intel·ligència de la Policia), però aquest testimoni va ser sotmès a amenaces i fustigacions extremes. El mateix expedient "va desaparèixer" dels arxius de la Procuradoria.

Algú va transcriure els textos de les desenes de pancartes que es van portar a l'enterrament d'Alvaro. Una d'elles reproduïa, una mica lliurement, una idea que acostumava a repetir: "Si he de morir, voldria que el meu cos quedés pastat en l'argila dels forts, com un nou ciment viu llançat per Déu entre les pedres de la ciutat nova".

Nevardo

En recordar Alvaro Ulcué no puc deixar de parlar d'un jove generós que va inspirar en ell el seu compromís amb els marginats i amb els indígenes i que va pagar, també, per aquest compromís, el preu de la seva sang.

Nevardo era un jove inquiet. Feia poemes i componia cançons. Va voler ser franciscà però hi va trobar alguns obstacles. Va passar dos mesos al Cauca, al costat d'Alvaro Ulcué i poc temps després suspengué els estudis universitaris i se'n va anar a treballar a barris marginats de Neiva, la capital del departament de l'Huila. Allà va treballar de mestre en una petita escola

primària d'un barri marginat; va organitzar grups de teatre; participà en lluites i protestes que va acompanyar sempre amb el ritme de la seva guitarra. Després de la seva mort vam poder descobrir, per mitjà de les notes de les seves agendes i de papers dispersos trobats entre els quaderns i la seva Bíblia, de quina manera havia viscut tot aquest compromís com una recerca intensa del sentit de la seva vida, confrontant-la permanentment amb l'Evangeli.

Luz Stella era una de les noies del barri que participava amb Nevardo en els grups de teatre i en les catequesis i amb ell va començar a estimar entranyablement una comunitat indígena que havia lluitat per recuperar algun trosset de terra que va ser dels seus avantpassats, enmig d'enormes sofriments i persecucions.

Els terratinents que exhibien títols il·legítims de la terra que va ser dels indígenes, s'havien aliat amb la policia per blasmar tant la comunitat indígena com els grups que s'hi anaven solidaritzant, i havien aconseguit confinar els indígenes en una petita illa del riu Magdalena, que s'inundava a les èpoques de pluja. Detencions arbitràries i amenaces es van anar succeint fins a culminar en desaparicions i morts.

El 22 d'octubre de 1987, el comitè que promovia la solidaritat indígena i popular va voler estrènyer els seus vincles amb una comunitat camperola que també lluitava per la terra en un altre poble de l'Huila. Per això Carlos i Salvador, membres de la comunitat indígena i el primer d'ells el seu governador, Luz Stella i Nevardo es van posar d'acord aquest dia per visitar els camperols. En el municipi veí de Campoalegre, quan es disposaven a agafar un altre autobús per anar a la zona camperola on es produïa el conflicte, varen ser detinguts per la policia local, detenció que no va ser reconeguda davant les comissions de recerca. La nit del diumenge 25 d'octubre, prop de mil persones anaren precipitadament cap al cementiri de Neiva per enterrar aquells cossos, ja en avançat estat de descomposició, que havien trobat aquell dia en un paratge solitari, torturats horrorosament.

Van ser inútils les investigacions que exigírem a les diverses instàncies de la justícia. En una cita amb el procurador general a Bogotá, ens vam oferir per constituir un grup de suport per aclarir els fets. Abans nosaltres ja havíem aconseguit aclarir-los plenament i reconstruir, pas a pas, la seqüència del crim. Això no obstant, uns mesos després el mateix procurador era assassinat i, mesos més tard, les investigacions eren "arxivades". Mai no oblidaré un adolescent que va assistir a les primeres reunions a la Procuradoria, desplaçant-se des de Neiva. Amb el seu llenguatge mancat de tota comprensió de l'entramat jurídic, es negava a donar per acabades les reunions fins que no se li prometés un pas següent ben concret. Era *Aldemar*, amic entranyable de Nevardo. Alguns anys després, quan el seu cadàver torturat i descompost va ser trobat a les aigües del riu Cauca, prop de Cali, m'impressionà profundament reconstruir la seva accelerada trajectòria de radicalització espiritual i política, per mitjà de les seves humils llibretes d'agenda. Aldemar havia estat colpit pel testimoni de Nevardo i ben aviat el va seguir en el martiri. Va desaparèixer a Cali, el 15 d'abril de 1992, en companyia d'uns altres cinc líders de moviments populars de base. Els seus cossos van ser trobats durant els dies següents horriblement torturats.

Tampoc no podré oblidar aquell diumenge d'octubre de 1991, quan tractava de rescatar les restes de Nevardo, a prec de la seva mare. S'havia intentat tot per fer desaparèixer la seva tomba. Sis hores de treball dur per construir un túnel sota d'una altra sepultura que havien disposat sobre la seva, ens va donar finalment accés a les seves restes. Vam poder constatar la

crueltat de la tortura. El crani havia estat completament destrossat i a la roba encara s'apreciaven enormes taques de sang.

Lucho

Un dia de 1989, a Bucaramanga, capital del departament de Santander, un grup de sindicalistes em van portar un jove camperol a qui havien aconseguit treure clandestinament del departament veí del César. L'apariència d'aquell noi era normal. Tenia sentit de l'humor i en una estona de conversa amb ell ningú no podia descobrir la seva tragèdia.

En endinsar-te més en la seva vida, t'assabentaves dels seus continus malsons nocturns que feien despertar sobresaltats els seus companys de dormitori; dels seus múltiples trastorns de salut; del seu genoll desencaixat; de la seva contínua i desesperant cefalea.

No era un sindicalista, ja que sempre havia treballat de jornaler agrícola al César, però era amic d'alguns sindicalistes i conversava amb ells a la seu social del sindicat després de la feina. La seva sola presència en aquesta seu social va fer que els militars l'assenyalessin com a "enllaç de la guerrilla".

Aquella tarda de novembre del 88, *Lucho* volia arribar d'hora a casa. Va sortir de la seu social del sindicat amb un amic, però a costat d'una botiga del poble els esperava un grup de treballadors que ells coneixien i els van invitar a prendre una cervesa. *Lucho* i el seu amic begueren ràpidament la cervesa perquè tenien pressa, però el grup insistia a retenir-los allà i els va oferir una altra cervesa. De sobte, es trobaren envoltats de militars, sense poder escapar. El grup que els havia invitat es va transformar sobtadament en els seus botxins. Tot estava planejat i havia arribat l'hora zero per actuar.

La botiga de la trampa era ubicada davant de la casa d'un parlamentari on foren introduïts brutalment. Allà van descobrir que la casa del parlamentari era, alhora, una escola de sicaris, un centre de tortures i un campament de l'Exèrcit. Ja era fosc i per als dos joves s'anunciava una nit molt llarga.

Primer els van prendre els documents d'identitat. Se succeïren cops i tortures fins a fer-los perdre el sentit per uns moments. Un militar que vigilava les tortures va dir que d'allà no podrien sortir vius perquè ja havien conegut aquell lloc.

Cap a la mitjanit els van anunciar que moririen crucificats. En una camioneta, propietat de la família del parlamentari, van començar a muntar uns troncs grossos de fusta i estaves gegants de les que s'utilitzen per fer les grans tanques. Després els obligaren a pujar a la camioneta lligats l'un a l'altre. Es van parlar a cau d'orella i decidiren intentar escapar-se a la primera oportunitat, ja que la mort de bala seria de totes maneres preferible a la crucifixió.

Era la una de la matinada quan travessaren el poble. A la part del darrere van començar a forcejar. El conductor, inquiet pel que passava, va mirar endarrera tot descurant el volant i el cotxe s'estavellà contra la barana d'un pont. Les víctimes van aprofitar aquesta circumstància per tirar-se a terra. Un dels sicaris va disparar l'arma i Antonio va morir de seguida mentre que *Lucho* es va tirar daltabaix del pont i es va escapar en la foscor vomitant sang. Els llums de les cases del veïnat es van començar a encendre i algunes persones van sortir a les finestres. Els

sicaris van tenir por de ser descoberts i passant el cotxe per sobre del cadàver d'Antonio, van fugir.

El fantasma del company mort es va convertir per a Lucho en un constant malson que no l'abandona. A aquest fantasma, s'hi afegí després el d'un dels seus sicaris, mort posteriorment en uns altres fets violents. La congestió de les grans ciutats no ha pogut esvair aquests fantasmes. A l'entrada dels grans magatzems, li sembla descobrir amb vida aquests morts que el busquen i que sovint malmeten les seves hores de son, on la realitat i la fantasia es confonen nocivament. Però més que els morts, aquest esquadró confús de militars i paramilitars busca el seu amagatall. El seu delictes: haver estat candidat a la crucifixió i haver conegut, traumàticament, tot allò que s'amagava darrere la porta de la casa d'aquell parlamentari.

Alfonso

A Luís, un camperol d'aquests que anomenem "durs", foguejat en nombroses lluites i conflictes, li va tremolar la veu quan em va dir que en aquella ocasió havia plorat. Em va impressionar molt escoltar-li aquell relat que li sortia del fons de l'ànima. I crec que ell va plorar no solament pel seu amic, a qui va rescatar de les portes de la mort, sinó per l'exemple que va viure en aquella comunitat camperola, on la solidaritat era l'ànima que convocava, la força que actuava i construïa, i que per això era capaç d'arrabassar vides humanes del llindar de la mort. Luís era molt conscient, en el moment que em parlava, que aquesta solidaritat també anava retrocedint i desapareixent davant la força contundent del terror.

Allò va succeir el 1989. *Alfonso* era la persona que tots donaven per mort. Havia caigut en mans d'una patrulla de l'Exèrcit i la seva botiga (centre de reunió i d'amistat d'aquella rogalia) havia estat saquejada i arrasada pels soldats. Uns dies abans, l'Exèrcit havia detingut un homònim seu i l'havia torturat durant 12 hores fins a descobrir que no era el que buscaven. Quan van capturar el segon Alfonso, tot presagiava que la seva mort era inevitable, ja que així ho disposaven les regles implícites de la Guerra Bruta.

Les primeres gestions legals per rescatar-lo van donar com a resultat: desaparició. Això volia dir que la seva captura no era reconeguda per l'Exèrcit i que d'ara endavant caldria estar atents a qualsevol concentració inhabitual d'aus de presa que delatés la presència d'algun cadàver abandonat.

Aquella comunitat, aterrida, no es resignava, tanmateix, a abandonar un dels seus a la seva sort. Prop de cent persones de la rogalia van marxar en èxode cap a Barrancabermeja i van prendre les oficines de la Procuradoria. Van obligar els funcionaris a donar part del que havia succeït al procurador general, a Bogotá, i a altres alts oficials de l'Estat, fins que aquests no van tenir cap més remei que demanar explicacions a l'alta cúpula militar. Finalment, els militars acceptaren de lliurar-lo. Una comissió de funcionaris i camperols es va desplaçar fins a una muntanya per rebre'l. Després de 10 dies de tortures, Alfonso estava més mort que viu.

Uns anys més tard, vaig trobar personalment Alfonso que em va explicar els detalls d'aquell infern. Tret arrossegant de casa seva de la manera més humiliant, va ser portat, lligat de mans i peus, a un lloc allunyat a la muntanya; copejat en tot el cos; li van introduir a la boca una camisa sencera, enfonsant-la-hi fins a la gola: la hi empenyien a cops de puny fins a destrossar-li les dents, una de les quals li van arrencar brutalment de soca-rel; li van cremar els

ulls amb cigarretes enceses; li van tirar aigua amb sal pel nas fins a impedir-li totalment la respiració, fet que li va fer perdre la consciència; el van baldar a cops al tòrax, a l'abdomen i a les cames que li van produir hemorràgies internes i inflamació de diversos òrgans. Tota aquesta orgia de crueltat només era pensable com a avantsala de la mort.

Els qui el rescataven van haver de conduir-lo immediatament a un hospital, on fou sotmès a un tractament de molts mesos. L'alcalde de Barrancabermeja va pagar les despeses mèdiques i hospitalàries per evitar més escàndols.

Alfonso conserva en el cos i en l'ànima les marques d'aquelles tortures tan horribles. Però l'angoixa encara no ha acabat. Els últims mesos (juliol i agost del 94) militars i paramilitars han tornat a fer-li la guitza. L'he acompanyat a recórrer despatxos de ministres, consellers i procuradors, sense aconseguir un compromís efectiu de defensa de la seva vida. La zona on viu ha estat escollida com a zona d'expansió d'un dels projectes paramilitars més tossuts, i la solidaritat d'aquella comunitat ja ha estat neutralitzada, en gran mesura, pel terror. Mentre escric aquestes línies he sabut que diversos veïns busquen afanyosament un lloc per anar a viure, abans que sigui massa tard.

Una religiosa del Casanare

El relat d'una religiosa que venia del *Casanare*, un territori de l'est del país convertit feia poc en departament, era tan patètic que voldria transmetre els seus mateixos sentiments:

En aquelles exèquies, segons ella, els sentiments de terror, d'indignació i d'impotència, semblaven sobrepassar els de tristesa. L'espectador difícilment podia distingir entre les escenes de guerra i les de la litúrgia fúnebre. Per la porta del temple d'aquest petit poble sortia un seguici que acompanyava els fèretres de dos joves, mentre que al voltant formaven en fila dos esquadrons de l'Exèrcit amb les metralladores apuntades contra els assistents. Tot havia començat quan la guerrilla va fer una incursió al poble i va matar un soldat. Ben aviat va arribar un contingent de 120 efectius de l'Exèrcit i anuncià que, com a mínim, 120 persones del poble havien de morir per pagar la vida del militar sacrificat. La majoria de les cases van ser arrasades i gairebé tots els joves del poble van haver de passar per l'experiència de la tortura.

Una tarda, l'Exèrcit va donar una ordre estranya: ningú no podia sortir de casa després de les sis de la tarda.

Un dels germans s'apressà a anar al restaurant on acostumava a sopar, però mentre sopava va ser capturat per un grup de soldats. El seu germà ja havia arribat a casa, però aviat va sentir que trucaven a la porta. La seva germana li va dir: "no surtis", però ell va respondre: "Jo no dec res a ningú, per tant no he de témer res" i va obrir la porta. Els soldats el van treure violentament i se'l van emportar. Ja era de nit.

Al dia següent, els cossos dels dos germans van ser trobats sense vida i amb senyals de cruels tortures.

Els van vetllar a l'escola. ¿Com podia ser d'altra manera si eren uns alumnes molt estimats de tots els estudiants? No es podia cedir davant l'ambient de terror que s'havia apoderat del poble ni davant dels qui semblava que els assenyalessin com a "delinqüents" sense fórmula de judici,

amb la més absoluta arbitrarietat. Calia demostrar amb algun signe la fe en la dignitat humana i en la justícia, fins i tot davant les amenaçants metralladores.

L'escola, la parròquia i la població van retre homenatge a aquells cossos sense vida, en un gest que les circumstàncies van fer heroic.

Aquest gest va exacerbar els militars, que amb el seu peculiar llenguatge havien ordenat arrasar la seva dignitat humana i els seus drets més sagrats, i així que no hi hagués pel mig ni delictes, ni acusacions, ni proves, ni raons, sinó la urgència de satisfer un absurd sentiment de venjança.

Nervis crispats; punys closos; paraules i crits s'amuntegaven a les goles buscant sortides impossibles; llàgrimes que provenien simultàniament del dolor, de la indignació i de la impotència, com denses concentracions d'amargor; tot això feia d'aquell espectacle un homenatge heroic a la vida i a la dignitat humanes, expressat en aquell seguici fúnebre que sortia del temple, silenciós, escortat per nombrosos canons de metralladores.

San Vicente de Chucuri

Era el 21 de febrer de 1990. Diversos camperols havien arribat fins a Barrancabermeja fugint dels *bombardeigs* que es produïen, des d'helicòpters i avions militars, en una zona rural del municipi de *San Vicente de Chucuri*. Jo em trobava a Barranca i, juntament amb membres del Comitè local de Drets Humans, decidírem acostar-nos a la zona, atès que els camperols desplaçats asseguraven que hi havia ferits sense atendre i cadàvers sense identificar.

El paisatge era preciós, però quan vam escalar el Cerro de la Aurora, començarem a veure taques de sang resseca pel camí, cràters oberts per les bombes i nombrosos cartutxos de projectils. Els relats del pocs camperols que no havien fugit, eren esgarrifosos: a un noi l'havien detingut davant d'un gran nombre de testimonis als quals obligaren a tancar-se en una habitació, fet que no els va impedir de veure quan va arribar l'helicòpter militar en el qual se l'emportaren. Vuit dies després, una pila de terra remoguda en un viarany proper va alertar els camperols. Hi trobaren el seu cadàver partit en trossos petits. El van haver de recollir en dos recipients de plàstic. Allà prop, dos vells sord-muts que no van sentir el soroll de les bombes i potser per això no van fugir, van ser torturats salvatgement i assassinats en el seu miserable habitatge. Quan hi vam entrar, encara hi havia un toll de sang líquida en mig dels seus humils estris desordenats.

Una dona camperola ens impressionà per la seva fermesa i fina observació. "*Padrecito* -em va dir- d'alguna cosa serveix viure cinquanta anys en aquestes muntanyes: jo sé distingir des de lluny l'olor d'un animal mort i el d'un cristià". Amb ella vam anar uns seixanta metres avall, allunyant-nos del camí, esquivant falgueres i lianes, per entre una arbreda. L'olor de cadàver descompost es feia cada vegada més insuportable. Tots vam contenir la respiració davant l'espectacle macabre, mentre a l'ànima s'estavellaven sentiments de tota mena. Per tot arreu hi havia restes de vitualles de l'Exèrcit, cosa que evidenciava que feia poc que hi havia hagut un campament militar. Amb les mans esteses i obertes, aquell cos destrossat tenia l'aspecte d'un crucificat. Per entre les branques dels arbres es filtraven alguns raigs de sol de les primeres hores de la tarda, mentre contemplàvem aquell cadàver amb un silenci tens. La pregària del "*Requiem aeternam*" em va sortir del fons de l'ànima, a l'igual que aquells versets del capítol

19 de Job, que la tradició cristiana ha pronunciat sobre milions de sarcòfags: "Però jo sé que el meu defensor viu i que s'alçarà de la pols en darrer lloc. I que després que m'arrenquin la pell i em quedi sense carn, jo contemplaré Déu! Jo mateix el contemplaré, el veuran els meus ulls, no els d'un altre."

El crani, ja sense pell, deixava veure diversos impactes de bala. La pell de les mans s'havia conservat per denunciar que havien estat cremades en una foguera, les cendres de la qual vam trobar a prop. Tenia els peus lligats amb cordes, cosa que feia presumir que havia estat arrossegat fins allà violentament. La fina observació de la camperola que ens guiava ens va fer veure que aquest cos no era el d'un camperol; així ho revelaven les mans i els peus sense durícies.

Aquesta mateixa nit va arribar a la zona una comissió investigadora de la Procuradoria i ordenà la seva inhumació, no sense abans tallar-li el tou dels dits per tractar d'establir la seva identitat. Dos anys després vaig saber que un investigador havia provat plenament que es tractava del metge **Juan Fernando Porras**, capturat clandestinament a Bucaramanga dos dies abans, pel servei d'intel·ligència de l'Exèrcit: el B-2.

Se l'acusava de col·laborar amb la guerrilla. Testimonis que estigueren detinguts per aquells dies als calabossos de la Quinta Brigada de l'Exèrcit, confirmaren la seva presència, sotmesa a mesures extremes de seguretat, en aquests mateixos calabossos.

L'Alberg Camperol

El Magdalena Medio és la regió banyada pel riu Magdalena en el seu recorregut intermedi, abans d'apropar-se als departaments de la costa per desembocar al mar Carib. Aquesta regió comprèn zones de cinc departaments. És una terra agrícola d'alta qualitat i amaga molts recursos naturals, però també unes quantes violències hi han arrelat: diverses organitzacions guerrilleres s'acantonaren a les muntanyes des dels anys 60; les tropes regulars que s'hi establiren van assajar els mètodes de guerra més brutals i, més tard, hi van refinar l'estretègia de la Guerra Bruta; el paramilitarisme, sorgit els anys 80, va fer d'aquesta regió un dels seus laboratoris més privilegiats. La ciutat de Barrancabermeja (popularment anomenada "Barranca") és l'epicentre important de la regió.

El setembre de 1988 es va fer a Barranca un Fòrum sobre Drets Humans al qual vaig ser invitat. Quan acabàvem les exposicions, es va presentar un grup de famílies per denunciar el seu desplaçament forçat, a causa d'un bombardeig de l'Exèrcit a zones rurals del municipi veí de Simacota. Demanaven ajuda per "refugiar-se" a Barranca.

Uns mesos abans jo havia visitat un refugi prop de San Salvador i allà mateix havia pensat que aquesta solució provisòria ja era urgent per a nosaltres a Colòmbia. Aquell grup de famílies desemparades va fer que ho intentéssim. Concretar la idea no va ser fàcil. Les mateixes organitzacions populars, l'Església i molts camperols la veien amb temor. ¿No seria aquell lloc un blanc més precís per a la repressió? Però era vàlid intentar-ho. La història ens donaria la resposta.

L'abril de 1989 s'inaugurà *l'Alberg Camperol*. Van ser inútils els esforços perquè al govern local ens cedís un terreny erm en préstec, però la solidaritat internacional ens va permetre

comprar les instal·lacions d'una fàbrica de materials de construcció que els amos havien decidit traslladar.

Durant els dos primers mesos, el terrorisme telefònic es rabejà amb els qui s'hi albergaven. Va ser necessari organitzar torns de guàrdia a les nits per alertar sobre algun atac per sorpresa. Novament la solidaritat internacional, per mitjà d'una campanya de cartes al Govern, en les quals s'esmentaven, com a mínim, els "àlies" dels victimaris que havien estat identificats com a membres del Servei d'Intel·ligència de l'Exèrcit (el B-2), va aconseguir que l'Alberg entrés en una calma relativa.

A mitjan 1991, tanmateix, la persecució es va reprendre d'una manera més contundent. El juny del 91 els murs de l'Alberg van ser el blanc de ràfegues de metralladora dues nits seguides. L'octubre del 91 es van perpetrar matances gairebé a la porta de l'Alberg, i encara que no van fer blanc en els albergants, trucades telefòniques posteriors anunciaven que: "si s'havien escapat aquesta vegada, la pròxima no". El març del 92 un grup paramilitar es va introduir a les 9 de la nit a l'Alberg i els va mantenir encanionats durant tres hores. El maig del 92 una noia que havia visitat diverses vegades l'Alberg a la recerca d'informacions sospitoses, en veure's descoberta, va confessar que era enviada per una organització paramilitar coordinada per la XIV Brigada de l'Exèrcit; aquesta noia havia estat obligada, sota xantatge, a treballar per aquesta estructura criminal; segons ella, aquest grup preparava un nou atemptat contra l'Alberg; dos dies després, es va trobar el seu cadàver desfigurat en una carretera pròxima a Barranca.

Entre l'abril i el maig del 93 calgué tancar l'Alberg. Es va decidir un tancament temporal i actiu, mentre es desenvolupaven les investigacions penals i disciplinàries que vam sol·licitar d'una manera urgent.

Llargues reunions a la Procuradoria, a la Consergeria Presidencial per als Drets Humans i a la Fiscalia General, em van confirmar, cada vegada més, els mecanismes ferris vigents d'impunitat, la saba nodridora dels quals és una absoluta falta de voluntat política per frenar el paramilitarisme i la Guerra Bruta, fet que reverteix en l'aval més eficaç als crims de l'Estat i del paraestat.

Finalment, el febrer del 93, el fiscal general em va convocar per tenir un "diàleg" amb el ministre de defensa, en presència seva, amb vista a arribar a un acord informal sobre l'Alberg. El ministre es va negar rotundament a acceptar cap responsabilitat de les forces armades, malgrat l'ampli dossier de proves ja existent, i va prometre enviar algunes "directrius" a la força pública de la regió perquè es respectés l'Alberg. Aquesta precària promesa i la pressió de moltes famílies camperoles perquè es reprengués aquest servei humanitari, ens portà a reobrir l'Alberg. Això no obstant, la nit del 21 de març del 94 l'Alberg novament fou atacat per una patrulla militar que va voler ocupar-lo violentament i disparà un projectil cap a l'interior. Novament la solidaritat internacional es va expressar amb fortes reclamacions al Govern, cosa que va permetre restablir una certa calma, tot i que la impunitat va continuar campant desafadorament.

Acostar-se a qualsevol dels centenars de persones que han passat per l'Alberg és abocar-se a profundes tragèdies humanes. S'hi palpen, en realitats molt concretes, les dimensions

aterridores del crim que signifiquen els desplaçaments forçats, les desaparicions, els bombardeigs, el paramilitarisme, i també l'envergadura horrorosa de la impunitat imperant.

El Carmen de Chucuri

Un matí del mes d'octubre de 1990 va arribar a la nostra oficina de Justícia i Pau un grup de persones provinents d'*El Carmen de Chucuri*, un altre municipi del Magdalena Medio. Entre ells venien el rector, pare Bernardo Marín i el *representant d'assumptes exteriors* del municipi. Havien escapat d'un atemptat contra les seves vides i tot feia aconsellar que no tornessin mai més al seu poble.

Encara que ja havien rebut moltes denúncies sobre un peculiar projecte paramilitar que feia carrera en aquesta zona, el llarg recorregut que vaig fer pels diversos despatxos de la justícia, acompanyant aquests sobrevivents en la seva denúncia, em va anar revelant les característiques d'aquesta estructura criminal.

A El Carmen havia tingut un cert influx la guerrilla de l'Ejército de Liberación Nacional. Allà prop, hi havia mort en combat, el 1966, el sacerdot guerriller Camilo Torres. Des de llavors molts camperols simpatitzaven amb la guerrilla i d'altres havien arribat a conviure amb la situació, cosa que donava un cert poder social a la guerrilla, que de vegades feia servir per imposar les seves decisions. Per l'Exèrcit aquesta era una zona que es proposava sotmetre a sang i foc, i per això va dissenyar "un remei pitjor que la malaltia". Es va proposar involucrar compulsivament a tota la població en la lluita contrainsurgent, i exterminar els qui no volguessin sotmetre-s'hi.

Ja des del 1981 l'Exèrcit havia creat un centre d'entrenament de sicaris en un poblet veí i els va dotar d'armament. Aquest grup fou punta de llança per implantar el projecte a la regió. A mesura que avançaven, reunien les comunitats rurals i els proposaven tres alternatives: o sotmetre's a les regles del joc que ells imposaven, o abandonar la regió, o morir.

Ràpidament la població va comprendre que el projecte tenia el suport de l'Estat, des dels més alts nivells. Les bases paramilitars es van anar construint al costat de les bases militars; les reunions les convocaven els militars i les presidien paramilitars o viceversa; dades de cens, empadronaments o llistes de pobladors elaborats pels militars, apareixien en mans dels paramilitars; persones que eren retingudes pels militars, eren lliurades als paramilitars. A tota la població s'obligà a pagar impostos especials per sostenir el que s'anomenà "l'autodefensa"; a participar en torns de patrulles armades: a finançar les pròpies armes de tinença obligatòria i control pel grup, i a donar els seus fills joves per entrenaments i patrullatges d'uns quants mesos.

La nostra Comissió va anar sistematitzant les denúncies rebudes i publicà dos extensos informes sobre aquest projecte criminal. Segons aquestes dades, des del 1987 més de 300 persones que no van voler sotmetre's al grup ni abandonar la zona, van ser assassinades. Altres nombrosos actes de barbàrie van ser denunciats amb dates i llocs precisos, tals com tortures, desaparicions, extorsions, violacions carnals, expropiacions, saqueigs, destrucció d'habitatges i conreus. Diversos milers de persones se'n van anar a l'exili i s'han dispersat per totes les regions del país, on sobreviuen en condicions de misèria.

El pare Marín, que havia estructurat la seva parròquia com una xarxa de comunitats de base conformades en les diverses contrades, va anar percebent en les seves visites tot el que s'estava muntant i per això alertà valentament els seus feligresos sobre aquest projecte criminal, invitant-los a resistir. En una reunió feta a la contrada Islanda, el 1987, militars i paramilitars van afirmar que la presa d'El Carmen tindria com a pre-requisit treure del mig el pare Marín i d'altres persones que tenien influència en la població; per això van decidir eliminar-los. El 4 d'octubre de 1990, el comandant de la base militar d'El Carmen va donar l'ordre al comandant de la Policia d'allà mateix d'aquartermar a tots els seus agents en fer-se fosc. Dos sicaris que van preparar el pla durant vint dies havien d'executar-lo aquella nit. Arribada l'hora zero, el comandant de la Policia va decidir, més aviat, acatar l'ordre de la seva consciència i va arribar amb els seus agents al lloc on havia de començar la matança, a fi de defensar les víctimes. El pla, doncs, va ser frustrat, però el comandant de la Policia va ser "traslladat" a una altra regió aquella mateixa setmana. Abans d'anar-se'n va suplicar a les víctimes que se n'anessin, atès que ja no quedava ningú que pogués defensar-los d'una sentència inapel·lable de mort. Així ho van fer, agraïts.

Les nostres denúncies van arribar a impressionar, en un moment donat, alguns alts funcionaris judicials els quals aixecaren un gros expedient i ordenaren capturar els principals responsables civils, el 29 de març de 1992. Però un aldarull, incentivat pels militars, va frustrar aquesta acció judicial que es va intentar fer amb una petita flota d'helicòpters, i no va faltar gaire perquè jutges i auxiliars sortissin sense vida de l'intent. L'escàndol produït va portar de seguida el problema a les esferes de l'opinió pública. Des d'allà va ser més fàcil neutralitzar la "Justícia", ja que "havia anat massa lluny".

S'iniciaren, aleshores, els atacs pels Mass Media. Els seus amos van tancar files al voltant de l'Exèrcit, acusant a tots els denunciants de "col·laboradors de la guerrilla". Durant més de sis mesos vam ser víctimes d'aquesta intensa campanya.

Mentrestant, els militars, en no poder eliminar físicament el pare Marín, optaren pe destruir-lo moralment, mitjançant muntatges infames, recurrent als mètodes de "testimonis secrets" que el van acusar, fins i tot, d'"haver portat caixes de munició a la guerrilla". La *"Justícia Sense Rostre"* que es va implantar a Colòmbia en l'últim període, en la qual són vàlids testimonis secrets, jutges secrets, proves secretes i "delacions" pagades amb fortes sumes de diners, és un mitjà excel·lent per aquest tipus de muntatges, més i tot quan s'ha atorgat als militars amplíssims poders per manipular les proves que desencadenen el procés.

Daniel

Va ser un paramilitar. Nascut en una família pobra, al departament del Valle, va fer el servei militar al Batallón San Mateo, a la ciutat de Pereira. En acabar el servei, va ser invitat a treballar com a "informant" de l'Exèrcit, ofici que va acceptar gustós i que va desenvolupar moltes vegades exercint de conductor de vehicles. El seu germà Rubiel havia estat assassinat mentre feia un ofici similar.

El març de 1990 li van ser assignades tasques d'intel·ligència en una zona rural del municipi de Trujillo. Allà va fer seguiments a un grup guerriller, i va detectar algunes cases on els guerrillers entraven. Va informar de tot això un major de l'Exèrcit que comandava allà els operatius contrainsurgents.

Entre el 31 de març i l'1 d'abril del 90, Daniel va quedar esgarriat del fruit dels seus informes. En un fort operatiu militar/paramilitar, van treure de casa seva, a mitjanit, un nombrós grup de camperols i els van conduir a la hisenda d'un conegut narcotraficant de la regió, on els van sotmetre a una orgia inimaginable de mals tractes i després els van trossejar amb una serra elèctrica. El major de l'Exèrcit es reservava per a ell els turments més cruels. L'últim servei de Daniel va ser portar els cossos desmembrats en un carro, per llençar-los al riu Cauca. Després va fugir. Mentre presenciava aquesta barbàrie, va saber que una de les víctimes següents seria el rector de Trujillo, *el pare Tiberio Fernández*.

Prop d'un any després, en una conversa amb ell, Daniel em confessava que allò l'havia deixat perplex. Estava convençut que combatre la guerrilla era prestar un servei a la pàtria. Ara es preguntava: "qui són, doncs, els dolents?" La seva perplexitat l'havia portat a buscar refugi en un campament guerriller en procés de desmobilització, després que un organisme civil de seguretat de l'Estat, el DAS, li havia anunciat que ja no podia protegir-lo més. Daniel havia denunciat davant la Procuradoria i davant dels jutges, amb tota mena de detalls, els horrors que va presenciar. El 5 de maig de 1991, quan imprudentment va tornar a Trujillo per visitar el seu pare, Daniel va ser "desaparegut".

No vull reproduir aquí els relats que Daniel va fer, amb gran precisió i coherència, davant de diverses instàncies d'investigació, incloent-hi missions humanitàries internacionals. No els cito perquè fereixen massa qualsevol sensibilitat humana, a causa de la seva crueltat. Només puc dir que les tortures practicades allà s'inspiraren en les més extremes manifestacions de barbàrie que la història enregistra en els seus annals més morbosos.

Víctima d'aquesta crueltat va ser el rector de Trujillo, el pare Tiberio Fernández, el cadàver del qual horriblement mutilat va ser rescatat del riu Cauca el 24 d'abril de 1990. Tiberio era d'origen camperol i a la seva joventut va ser líder agrari i un dels primers alumnes de la Universidad Campesina, fundada per la Companyia de Jesús a Buga. Allà va néixer el seu entusiasme pel cooperativisme. En fer-se càrrec de la parròquia de Trujillo, va promoure 20 empreses comunitàries, entre rurals i urbanes. Molts dels treballadors d'aquestes empreses van ser desquarterats, com ell, atès que per l'Exèrcit i els narcotraficants de la regió, tota organització popular no és més que "façana de la guerrilla".

Actualment la Comissió Interamericana de Drets Humans, de l'OEA, examina aquesta matança, que va arribar a més de 60 víctimes. El Govern colombià ha respost que els tribunals nacionals i la Procuradoria van absoldre els presumptes culpables, atès que l'Institut de Medicina Legal va declarar "pertorbat mental" Daniel, que va ser "l'únic testimoni presencial". Ni jutges ni procuradors van examinar la coherència total que es descobreix entre els relats de Daniel i les declaracions de les nombroses famílies de les víctimes, les quals només presenciaren el moment de les captures, ja que no van poder entrar a la hisenda dels suplicis. Tampoc no es van prendre la molèstia d'examinar la coherència entre els relats i l'estat material dels cadàvers que van poder ser rescatats del riu. Només s'aferraren al veredict de d'un psiquiatre oficial, que es va atrevir audaçment a presentar com a "diagnòstic de personalitat" un interrogatori que va durar escassament una hora, sense preguntar-se tan sols si alguns trastorns menors del pacient podrien explicar-se pels horrors que va presenciar.

Seria llarg d'explicar amb detall aquestes peces d'antologia de la impunitat, que la història

classificarà segurament entre les més aberrants.

El cadàver destrossat de Tiberio mai no serà possible separar-lo mentalment d'aquesta muntanya de cadàvers de feligresos seus, que exhibiren en la seva humanitat les més aterridores empremtes de la barbàrie. En ells la dignitat humana va ser negada i esclafada; en ells els drets més sagrats de l'ésser humà foren desconeguts i el seu clam per ells ofegat en sang i turments; en ells les utopies de justícia van ser castigades amb crueltat excessiva.

El Putumayo

És un altre departament del sud que fa frontera amb l'Equador. També és una zona de colonització on la selva ha anat retrocedint davant l'avanç lent de petits poblats i conreus. El 1990, diversos rectors de la regió em van insistir a fer-hi una visita per recollir denúncies sobre fets violents que no havien de quedar en el silenci. Hi vaig anar diverses vegades i en vaig tornar amb un sentiment de total frustració. Era tan gran el seu terror, que ningú no volia parlar. "Aquí el que obri la boca és home mort", em van dir molts camperols.

Això no obstant, la Setmana Santa del 91 "el got estava ple", segons expressió d'un dels rectors el qual em va demanar insistentment que hi tornés. Era cert. Fins i tot, una nombrosa manifestació pels carrers del poble el Dimecres Sant era un signe evident que ja no volien silenciar per més temps aquell terrible bany de sang.

Una unitat de la Policia antinarcòtics que hi tenia establerta una gran base, ajudada per una àmplia xarxa de paramilitars, havia portat a extrems inconcebibles la Guerra Bruta. Tenir entre 15 i 30 anys era, per ells, signe evident de "ser guerriller" i, per tant, objectiu lícit de desaparició i mort.

L'examen del Llibre de Defuncions d'una de les parròquies em va permetre fer una llista de 280 assassinats amb armes de foc els últims cinc anys, el 70% dels quals eren menors de 30 anys. Tot el món m'assegurava que per cada mort que enregistraven els llibres de la parròquia n'hi havia més de deu que s'enterraven informalment i clandestinament.

Aquell Divendres Sant el poble sencer sortí al carrer per participar en el llarg i extenuant Via Crucis sota un sol calcinant. Un camperol m'havia anunciat que passaria amb una moto, durant el Via Crucis, per portar-me al riu, aprofitant l'absència de patrulles militars pel riu en aquells moments.

La canoa enfilà riu amunt i el camperol em va anar assenyalant els llocs on havien trobat cadàvers, molts dels quals eren enterrats immediatament a costat del riu. Si haguessin col·locat creus per marcar aquests llocs, les ribes del riu haurien quedat curtes. Jo no podia evitar un estremiment interior en recórrer aquell mòbil i silenciós sepulcre de tantes vides humanes en aquell calorós Divendres Sant.

En arribar a un lloc del riu, un pescador ens revelà tot el que ell observava furtivament a les nits des de la seva modesta cabana: allà a prop, en un lloc estratègic, arribava sempre cap a la mitjanit un cotxe blanc d'on feien baixar les víctimes; els disparaven un tret al front; els obrien les entranyes amb un ganivet i hi introduïen pedres; després els submergien al riu. El pescador ens donà algunes pistes, amb gran secret, per trobar un sobrevivent d'una d'aquestes rutinàries

matances nocturnes.

Vam anar bosc endins i arribàrem finalment a una humil cabana on vam localitzar aquell jove que ens narrà la seva tragèdia. Havia estat detingut, sense cap acusació, quan passava per davant de la base de la Policia antinarcòtics. L'introduïren en una espècie de calabós, on més tard van portar-hi altres joves. Quan ja s'havien adormit a terra, cap a la mitjanit, els despertaren a cops i els introduïren en el fatídic cotxe blanc. Els portaren al lloc acostumat a costat del riu i, un a un, els anaven matant i llançant al riu. Arturo, aterrit, va fingir una extrema ingenuïtat i va suplicar que no el tiessin al riu, perquè no sabia nedar. Els seus botxins potser el van voler torturar intentant ofegar-lo abans de donar-li el tret de gràcia, però Arturo s'enfonsà per les seves pròpies forces al fons del riu i va nedar per sota fins a aconseguir l'altra riba. Les ràfegues de les metralladores disparades sobre el riu no el van tocar i així va poder sobreviure. La carcassa d'un barca ancorada a l'altra riba, li va servir de protecció per treure el cap i respirar i per observar els seus botxins sense ser vist per ells.

Treure aquest jove fins a la capital perquè la seva denúncia, portada a altes instàncies, intentés frenar aquest bany de sang, va ser una tasca difícil i de risc. Els controls militars pel riu, les carreteres i l'aeroport eren extrems. Tot i que la denúncia es va fer amb tota riquesa de detalls, la justícia no va arribar mai. El director nacional de la Policia només va prometre "traslladar" els agents i oficials que eren allà, i ho va fer. ¿No anirien, després, a desenvolupar la seva estratègia a d'altres regions? La impunitat en què encara queden tots aquests crims és absoluta.

Riofrío

La nit del 5 d'octubre de 1993, els noticiaris de televisió transmeteren imatges i declaracions d'alts oficials de l'Exèrcit, sobre un èxitós operatiu contrainsurgent que havia acabat amb la mort de "13 guerrillers", a la contrada El Bosque, del municipi de *Riofrío*, del departament del Valle. Els grans mitjans escrits van destacar la notícia, el dia següent.

Pocs dies després vam entrar en contacte amb els sobrevivents. Una comissió, en què va participar un delegat de l'Episcopat i altres d'organitzacions no governamentals de drets humans, va visitar la zona, inspeccionà l'escenari del crim i va entrevistar nombrosos testimonis. Alguns d'ells van fer declaracions davant instàncies oficials; d'altres, s'hi van negar i només ho van explicar, sota estricta confidència i reserva dels seus noms, als membres de la comissió no governamental. La informació recopilada posava al descobert la monstruosa capacitat de mentir dels militars i el paper encobridor dels Mass Media.

Aquells "13 guerrillers" eren membres de dues famílies camperoles que havien construït durant anys una comunitat unida i progressista, amb un elevat sentit comunitari. Novament, *la doctrina de la "responsabilitat col.lectiva"* explicava un altre crim horrorós: ja que per allà passaven, de tant en tant, els membres d'un front guerriller, els "culpables" eren els visitats per ells i per això havia d'eliminar-los sense cap contemplació; a més, aquestes terres les cobejava un narcotraficant menor del Càrtel de Cali i calia aplanar-li tota resistència al seu projecte d'apoderar-se'n; en fi, tota comunitat ben organitzada i que lluita pel seu benestar col.lectiu, és sospitosa d'amagar estretes relacions amb la guerrilla.

A la matinada del dia 5 d'octubre, els membres de les famílies Ladino i Molina, líders d'aquella contrada, van ser sorpresos per un grup armat que vestia una barreja de roba militar i civil; van

ser trets violentament de les cases i conduïts a la casa d'un dels Ladino, que estava deshabitada aquell dia, ja que havien anat a un altre poble per fer-hi una diligència. Allà va tenir lloc la matança, precedida de violacions i tortures.

Diversos sobrevivents, uns amagats al bosc i d'altres (dones i nens) tancats a les habitacions pels victimaris, pogueren observar, cap al migdia, que tropes de l'Exèrcit rellevaven el misteriós grup de la matinada, coincidint tots dos, en alguns moments, a l'escenari del crim. La mare d'algunes de les víctimes va ser visitada per diversos oficials de l'Excèrcit després del relleu, però quan ella aixecà la vista per observar-los, en va reconèixer un com a integrant destacat del grup de la matinada.

El coronel Becerra, comandant del Batalló Palacé, va reivindicar per tots els mitjans de premsa parlats i escrits la matança, presentant-la com un "combat" amb una perillosíssima cèl.lula guerrillera; combat que va ser precedit per acurades tasques d'"intel.ligència" i que havia culminat "donant de baixa 13 guerrillers". Malgrat el seu reconeixement explícit i públic, avalat els dies següents pels generals de Brigada i Divisió que oficiaven com als seus superiors, la Procuradoria només el va acusar després d'"encobrir" un misteriós grup armat que hauria arribat a la matinada i hauria perpetrat la matança.

El coronel Becerra tenia una història tempestuosa. Quan el 1988 va ser vinculat judicialment, amb una ordre de captura, com a presumpte responsable de la matança de 20 treballadors d'hisendes bananeres a la regió d'Urabá, els seus superiors el van enviar a fer un curs d'ascens als Estats Units. Encara era vigent l'ordre de captura quan va tornar a Colòmbia i va ser ascendit a tinent coronel per la Junta Assessora del Ministeri de Defensa, composta per 26 generals.

Quan vam sol·licitar al procurador general una explicació de totes aquestes burles a la justícia, ens va respondre que: en la investigació disciplinària per la seva participació en la matança de les hisendes bananeres, s'havia decretat "la prescripció" el 20 d'abril de 1992, i que contra els generals de la Junta Assessora que havien aprovat el seu ascens a coronel, hi havia una "investigació preliminar" (a quatre anys i mig del fet, o sigui, que prescriurà en sis mesos).

4. LA Lògica INTERNA D'UNA "DEMOCRADURA"

El terme "democradura" és de l'escriptor uruguaià Eduardo Galeano, el qual no va trobar en el diccionari cap paraula adequada per expressar la combinació estranya de formalitats democràtiques amb trets de dictadura.

Colòmbia, en l'últim mig segle només va passar per una dictadura militar de quatre anys, entre 1953 i 1957, i per això es presenta com una democràcia "de les més sòlides" d'Amèrica Llatina, sobretot per haver escapat a l'era de les dictadures de "Seguretat Nacional" que inundaren el continent els anys 60 i 70. Això no obstant, els seus nivells de violència política superen amb escreix els de la majoria dels altres països.

Potser alguns elements de la seva història política expliquen aquest *model particular d'Estat*, que pot assimilar profundament els principis de la Doctrina de Seguretat Nacional sota els formalismes de la democràcia. Alguns trets del model es podrien descriure així:

1) El camp polític es va anar dividint en dos àmbits compartimentats: un, constituït pel *poder burocràtico-administratiu*, on continuà vigent el lliure joc dels partits i on el botí burocràtic i pressupostar continuà alimentant els cicles de la corrupció; l'altre, *el del conflicte social*, el van deixar en mans de les forces armades, per la qual cosa se'ls dotà d'una nombrosa legislació repressiva emparada en la figura constitucional de l'Estat de Setge gairebé permanent, però el principal instrument de les quals va ser el privilegi de jutjar-se a elles mateixes en els tribunals castrenses, on la impunitat és protegida fèrrimament.

2) No obstant això, una acció bèl·lica prolongada difícilment subsisteix sense un marc de legitimació social. El desenvolupament de vuit organitzacions guerrilleres en les últimes tres dècades va crear un marc de "*conflicte intern*" que es va extrapolar fàcilment al conflicte entre els blocs hemisfèrics del poder. Així, el guerriller esdevingué "enemic interior" que representava el poder del bloc contrari, i per això es va considerar legítim desconèixer-li qualsevol dret. Els Mass Media s'encarregaren d'imposar a l'opinió pública la legitimitat de la seva mort fora de combat, o de convertir-lo en objectiu lícit de desaparició, tortura o tractes degradants, negant-li, fins i tot, els drets processals, no per mitjà del discurs directe, sinó per mitjà dels discursos subliminals del silenci, la distorsió o l'aval discret.

Un cop legitimat l'anterior, va ser fàcil *estendre aquestes legitimacions* als "col·laboradors de la guerrilla", qualificació que es va adjudicar amb extrema generositat a les diverses facetes del moviment popular i de l'oposició política. Amb una gran facilitat s'estengueren aquestes legitimacions als habitants de zones de conflicte, on es va aplicar i s'aplica la doctrina més concreta de la "*responsabilitat col·lectiva*", segons la qual, camperols, indígenes i pobladors que habitin en zones freqüentades per la guerrilla, o en són militants o, com a mínim responsables de la seva presència i, per tant, blancs legítims de l'acció bèl·lica contrainsurgent.

3) Els anys 80 van produir una crisi en el model, en dos aspectes: per la consciència creixent dels drets humans i per l'esfondrament progressiu del "comunisme internacional" que deixava sense fonament un dels pilars ideològics de la Doctrina de Seguretat Nacional.

Davant del primer fet es va dissenyar *l'estratègia paramilitar* que va buscar netejar l'Estat de responsabilitats en un alt percentatge de crims, traslladant la seva autoria a cossos de civils armats, clandestinament coordinats per la força pública. Però, a més, la conquesta d'un sector del narcotràfic per donar suport al paramilitarisme, va facilitar la confusió i va oferir la possibilitat d'atribuir tot crim a "autors desconeguts" que gaudeixen d'una calculada neutralitat i s'anomenen "narcoterroristes".

Davant del segon, es va reclassificar l'"enemic interior" de "*terrorista*", i per això es tipificà el terrorisme en el Codi Penal amb la més extrema ambigüitat, a fi de poder aplicar-lo a qualsevol expressió del moviment popular i de l'oposició política.

4) Això no obstant, tant l'estratègia paramilitar de Guerra Bruta, com l'estratègia de penalització (llegiu "*terrorització*") de la protesta social, deixen fuites gasoses que poden explotar en l'àmbit de la justícia. D'aquí que fos necessari *judicialitzar el conflicte*. Per això, la nova Constitució del 1991 va dissenyar un model de justícia altament polititzat, en permetre la ingerència de l'Executiu en els nomenaments clau del ram, especialment en el del Fiscal general, en el qual va concentrar enormes poders discrecionals. Al mateix temps, va confeccionar una justícia paral·lela per a l'oposició política, i la va adscriure a la branca de la "justícia ordinària", on va donar cabuda a les figures aberrants de: jutges secrets, testimonis secrets, proves secretes, "delacions" pagades, captures prèvies a tota investigació, validació d'"informes d'intel·ligència militars", allargament de termes de detenció sense proves sustentables, etc. Aquesta *combinació d'arbitrarietat i impunitat*, va arribar a ser, en la conjuntura actual, l'element clau del model.

5) Per últim, és difícil amagar tantes morts sense donar la impressió que l'Estat és culpable d'alguna cosa, si més no, per omissió. A més, la comunitat internacional no pot deixar de mirar amb preocupació un país que exhibeix els més alts índexs de violència del món, en l'última dècada. Davant d'això, calia *assumir el discurs dels drets humans* com a discurs oficial explícit, i donar la impressió davant el món que es fan esforços suprems per protegir-los. La nova Constitució en això va ser magistral: va incorporar en el text gairebé totes les declaracions internacionals de drets humans (que des de feia molts anys havien estat signades i ratificades per Colòmbia) i, a més, va crear noves institucions protectores. Per la seva part, el Govern multiplicà comitès i organismes oficials de defensa dels drets humans. Només els qui recorrem diàriament totes aquestes entitats, podem constatar que totes elles se senten amb plenes atribucions per remetre's, les unes a les altres, les denúncies i els problemes, en un inacabable anar i venir de sobres lacrats i plens d'anotacions d'una oficina a l'altra, però no n'hi ha cap que digui que té atribució per resoldre els problemes. Tanmateix, el frondós organigrama d'institucions protectores dels drets humans remata admirablement, i amb grans efectes cosmètics, el model de democradura.

5. UNA SOCIETAT SENSE ALTERNATIVA?

Tot el que han deixat les dècades de sofriment en molts països d'Amèrica Llatina té profunditats que, de vegades, són difícils de discernir, ja sigui per la congestió de denúncies que cal tramitar; ja sigui per l'angoixa de trobar solucions a situacions urgents; ja per l'eufòria de petites conquestes, o per les lluites desesperades per aconseguir-les, o per les esperances, que de vegades ens inviten a dormir sobre utopies impossibles, com a mecanismes de defensa davant de les frustracions.

Ja s'ha tornat una exigència social que tota exposició oral o escrita sobre situacions deplorables ha d'acabar anunciant alguna sortida esperançadora. També la societat té mecanismes de defensa davant de la desesperança.

Això no obstant, abans d'esbossar qualsevol sortida, voldria fer aflorar certs sediments angoixants que van deixant totes aquestes onades de tragèdia.

Una escena que s'ha tornat rutinària a la meua oficina, ha estat l'estira-i-arronsa d'arguments perquè no siguin les mateixes víctimes les primeres promotores de la impunitat. En totes elles preval, evidentment, l'afany de supervivència. Si aconseguiren salvar algunes vides no volen arriscar-les més amb la denúncia o l'exigència de justícia. Tenen tota la raó. Però justament això ha fet intocables els victimaris. El discurs sobre la necessitat de lluitar contra la impunitat els entusiasma i, per un moment, els fa brillar els ulls, però quan arriba l'hora de prendre decisions pràctiques que els impliquen, tot s'esvaeix. Semblen respondre amb la mirada, amb un punt de penós escepticisme: "Tant de bo tingui èxit en la seva lluita. Jo vaig arribar fins aquí".

Ha estat molt dolorós veure parelles que s'han separat perquè un o altre no suporten per més temps l'angoixa o la tensió d'una recerca de justícia, o perquè veuen amb temor el futur d'uns fills per la supervivència dels quals han de vetllar.

Em va impressionar profundament veure plorar, a l'oficina, un treballador de les bananeres, testimoni de morts, tortures i amenaces que ell havia denunciat amb valor, però per això s'havia vist obligat a deixar la feina i allunyar-se de la regió. L'única alternativa per no ser abandonat per la seva esposa i la seva mare era renunciar a la lluita, a tota denúncia, a pertànyer en endavant a qualsevol organització, per no atreure més desgràcies sobre la família. Aquesta decisió li va costar moltes llàgrimes.

Sovint recordo una altra escena que em va deixar profunds interrogants i impressions: mentre estava en un curs amb obrers a Barrancabermeja, un camperol em va confiar una dura decisió que havia pres, però que encara li dolia en el seu interior i volia desfogar-se. A la seva contrada, s'hi havia instal·lat un escamot que els sotmetia sovint a requisos i controls. Quan sortien a portar la collita al mercat, els en destruïen o arrabassaven la major part, amb l'excusa que "aquest és menjar per a la guerrilla". Durant diversos mesos van organitzar secretament un èxode cap a Barrancabermeja i es van tancar en una església per protestar. El Govern central va enviar un delegat, el qual va comprendre la situació dels camperols i, ràpidament, va subscriure un acord amb ells, assegurant que el Govern no permetria més aquest tipus de

requisits i saqueigs. Quan tornaren a la contrada, eufòrics amb el seu triomf, els militars els van sotmetre novament a la requisa expoliadora, i en ensenyar-los el text de l'acord, els van respondre entre riallades: "Aquests senyors manen a Bogotà. Aquí manem nosaltres". Aquell camperol em va dir que, des d'aquell moment, la seva fe en les institucions s'havia desmuntat i que havia pres la decisió irreversible de sumar-se a la guerrilla. Un nus a la gola em va impedir contestar-li durant una bona estona. Em trobava davant d'un home que havia pagat elevades quotes de sacrifici per demostrar el valor de les lluites no violentes, però ara la seva esperança estava destrossada. Quina alternativa de lluita se li podia presentar, que ell ja no hagués intentat amb resultats frustrants? Vaig voler fer-li veure que tampoc a la guerrilla no experimentaria cap èxit i que més aviat li esperaven grans sofriments i desenganys. Em va respondre que això prou que ho sabia, però que només buscava de morir amb dignitat, ja que de totes maneres el matarien. Aleshores em vaig preguntar si molts combatents no s'embarcaren, a plena consciència, en una lluita sense esperança, però trobant-li algun sentit extrem a aquest lluitar sense esperança.

Amb freqüència, recordo un diàleg amb les Mares de la Plaça de Maig a Buenos Aires. El quadre polític d'Argentina semblava evidenciar que els anys de la dictadura, amb una repressió brutal, havien aconseguit exterminar, amb èxit, tota una generació ideològica, i condicionar pel terror la generació següent. Una opció implícita però fèrria semblava endevinar-se en la nova generació: mai més no anirien pels camins ideològics per on van transitar els desapareguts, els torturats, els morts. És el seu tribut subconscient al desig de viure.

Em va venir a la memòria aquest diàleg en llegir un dia un dels columnistes d'un diari nacional. Per què ens oposem -es preguntava- al fet que certs moviments polítics d'esquerra participin en el Parlament? No són, per ventura, una minoria controlable? Què signifiquen 10 o 20 vots enfront de més d'un centenar dels partits tradicionals? ¿És que això no dóna una bona imatge al Congrés, com a Congrés democràtic, pluralista, que respecta totes les opinions? Hi hauria motius de preocupació i d'alarma si aquesta minoria anés creixent.

La lleugeresa d'aquestes reflexions em confirmava, en conclusions semblants, les de les Mares de la Plaça. La democràcia i el respecte als drets humans fonamentals tenen un preu: no buscar alternatives al sistema imperant.

Quan a Colòmbia els consellers del President declaren davant la premsa: "s'ha produït una millora notable en la situació dels drets humans" i assenyalen disminucions en 100 o 200 casos, en les xifres de víctimes que sumen uns quants milers, molts ens preguntem quin haurà estat el preu d'aquesta disminució. ¿És que va quedant menys gent per matar de la que s'havia de matar? ¿No serà que hi ha menys camperols disposats a participar en una marxa reivindicativa? ¿O menys treballadors disposats a participar en una vaga o a afiliar-se en un sindicat? ¿No serà que hi ha menys persones disposades a exigir justícia o a denunciar els seus victimaris?

Amb tots aquests records i reflexions només vull assenyalar amb el dit una dimensió de la repressió que poques vegades es té en compte: la destrucció de la consciència moral.

Quan existeix un dilema entre l'instint de conservació i les opcions ètiques que toquen els models, els comportaments, les estructures socials, s'està destruint, a nivell molt profund, la consciència moral de la societat.

6. LA IMPUNITAT: UNA CLAU

Molts sociòlegs afirmen que no hi ha una relació directa entre situacions de pobresa i violència, o sigui que la violació generalitzada dels drets econòmics no produeix, ordinàriament, reaccions violentes. Alguns diuen que aquestes són molt més probables quan hi ha contrastos molt forts entre rics i pobres i són percebuts sensiblement.

Hi ha una relació més estreta entre la violació dels drets civils i polítics i la violència. El tancament d'espais polítics de participació genera, amb més probabilitats, formes d'insurrecció armada. L'espai polític a Colòmbia, fins al final dels anys 70 va ser un espai bastant tancat, dominat per dos partits tradicionals d'una manera excloent, mantenint en la il·legalitat tota la força alternativa, molt més si aquesta era "socialitzant", que aleshores era perseguida amb múltiples formes de violència estatal i mitjançant campanyes de deslegitimació ideològica o "dimonització" per mitjà de tot aparell superestructural. Potser això explica la conformació de vuit organitzacions guerrilleres (i d'altres més fugaces) des dels anys 60.

Certament, la Constitució del 91 té una altra filosofia. És d'inspiració liberal, encara que no es va escapar de forts condicionaments antidemocràtics que hi deixaren petjades profundes com: el sistema de justícia, el Fur militar; els estats d'excepció, a més d'un article transitori que va permetre convertir en lleis permanents tots els drets d'Estat de Setge expedits entre 1984 i 1991.

El problema colombià se situa cada vegada menys en un camp legal. Recordo els primers fòrums de Drets Humans realitzats al començament i mitjan anys 80; en les conclusions i els manifestos finals plantejàvem, per exemple, l'abolició de la justícia castrense per als civils; l'aixecament de l'Estat de Setge, que era permanent, i de nombrosos decrets aberrants emesos sota la seva cobertura, com l'"Estatut de Seguretat" (1978); la derogatòria dels suposats fonaments legals del paramilitarisme (Llei 48/68); el nomenament d'un procurador delegat per a les Forces Militars i d'un ministre de defensa civils; la signatura i ratificació de certs convenis internacionals de drets humans, etc. Tot això s'ha anat aconseguint, però la violència ha continuat d'una manera alarmant. El problema se situa certament en terrenys més pràctics.

Els "processos de pau" o diàlegs entre el Govern i la guerrilla, des de l'Administració Betancur (1986-1990) ens ha ensenyat molt. Bentancur va fer aprovar una Llei d'Amnistia per als guerrillers que decidissin optar per les vies legals de lluita (Llei 35/92) però n'hi va haver prou amb pocs mesos per descobrir la trampa: un alt percentatge dels amnistiats van ser assassinats, molts d'ells poques hores després de legalitzar la seva situació. El partit polític *Unió Patriòtica*, fruit també d'aquest primer "procés de pau", ha sofert, des de la seva fundació el novembre de 1985, l'assassinat d'un militant cada 53 hores. En els quatre primers anys aquesta freqüència va ser més intensa: un militant cada 39 hores, i en els períodes pre-electoral encara més: un militant mort cada 26 hores. Mentre escrivia aquest relat vaig contemplar el funeral de l'últim senador de la U.P., assassinat el 9 d'agost del 94. El seguici fúnebre ja era molt reduït. Per molts, el fet de militar a la U.P. és portar una sentència de mort implacable, escrita en caràcters grossos sobre el pit. L'any passat, el Defensor del Poble, a petició de la Cort Constitucional, va fer una revisió de les "investigacions" que cursen per assassinats de militants de la U.P. Només revisà 717 casos (prop d'una tercera part, ja que els altres sembla

que ni van merèixer cap procés) i va descobrir que només en 10 casos hi havia hagut sentència, 6 d'elles absolutòries.

Moltes vegades hem posat la nostra confiança en l'administració de justícia, com a possible eix d'una sortida. Si la Justícia funcionés -pensem- potser els victimaris no actuarien tan desenfrenadament.

Els últims governs han promès "enfortir la justícia" com a solució als problemes de violència i impunitat. Els governs dels Estats Units i de la Unió Europea han aportat grans quantitats per a aquest objectiu. Això no obstant, la impunitat campa a nivells escandalosos: en acabar l'administració Gaviria, el director nacional de Planejament va revelar (abril del 94) que de 100 delictes que es cometien a Colòmbia, només 21 són denunciats, i que d'aquests, 14 prescriuen per diverses raons i només 3 acaben amb sentència, cosa que significa un índex d'impunitat total del 97%. I si mirem el problema des de la Procuradoria, que és l'organisme que vigila els funcionaris de l'Estat i només produeix sancions de tipus administratiu (no penes), l'últim informe del procurador sobre la situació dels drets humans (juny del 93) reconeixia que menys del 10% de les queixes rebudes (que són ben poques) són investigades, i que d'aquestes, solament el 21% culminen en una sentència, i que d'aquestes sentències, en el cas dels militars, el 56% són absolutòries.

Per què no funciona la justícia? La majoria de la gent ja no hi creu justament perquè no funciona (un cercle viciós?) i prefereix buscar formes de justícia privada o es resigna a la impunitat. Davant dels Crims d'Estat és extremament difícil convèncer una víctima, un familiar o un testimoni perquè faci una declaració acusatòria o es constitueixi en Part Civil dins d'un procés que li concerneix, ja que estan convençuts que amb això signen la seva sentència de mort o que atreuran una cadena infinita de persecucions i desgràcies sobre ell i sobre la seva família. ¿Com donar-los confiança, mentre el nombre de denunciants assassinats o desapareguts creix?

Malgrat tot, hi ha minories valentes que no es resignen a la impunitat i fan les seves declaracions. Són casos realment excepcionals, però no per això deixen d'estavellar-se contra la muralla inexpugnable de la impunitat. Quan les proves són indefugibles, el cas passa a Jurisdicció Penal Militar, on els militars es jutgen a si mateixos en tribunals on es fusiona l'autoritat institucional amb la judicial, i es produeixen figures com aquesta, que s'ha repetit sovint: el qui va donar l'ordre de cometre el crim actua com a president del jurat que jutja els qui la van obeir. Quan el cas escapa a la "justícia" castrense o es ventila solament a la Procuradoria, els mètodes de la Guerra Bruta, amb els seus refinats mecanismes de clandestinitat i de confusió, poques vegades permeten que els expedients surtin d'aquests "llims" que es denominen "investigacions preliminars" on realment s'abusa del terme "investigació". Si la víctima, els seus familiars o alguna organització no governamental no fan ells mateixos la investigació i aporten les proves a funcionaris que poques vegades surten dels seus escriptoris, l'expedient serà arxivat després d'un temps prudencial.

Però, quines proves poden aportar les víctimes o els seus familiars? Solament *testimonis* dels qui presenciaren furtivament el crim o algun dels moments seqüencials, i que no tinguin gaire por de les represàlies. Tanmateix, el *testimoni* ha estat progressivament envilit. Unes vegades se li nega tota credibilitat arbitràriament, com en el cas de l'assassinat de la missionera suïssa Hildegard Feldmann (9 de setembre de 1990) en el qual la Procuradoria va rebutjar 24

testimonis coincidents, aportats per diferents funcionaris, en diverses dates i en diversos llocs, i només va acceptar la versió de 4 militars, 3 d'ells implicats en el crim i un que no en va ser testimoni amb l'argument absurd que: "l'interès de l'ofès el pot portar a distorsionar la veritat". Altres vegades es busca d'invalidar-lo mitjançant "testimonis" oposats que diguin el contrari, com va succeir en el cas del projecte paramilitar d'El Carmen de Chucuri, sense que els investigadors es prenguin la molèstia de comprovar els fets objectius als quals al·ludeixen els testimonis (en el cas d'El Carmen de Chucuri prou que haurien pogut revisar més de 300 actes de defunció, però no ho van fer). L'actual règim de "Justícia secreta" es presta admirablement per comprar testimonis que tendeixin a invalidar-ne d'altres (tret dels que es compren per acusar falsament de "guerrillers" o "terroristes" els qui reclamen justícia o els qui posen les denúncies, com en el cas del rector d'El Carmen de Chucuri).

Què es pot fer, doncs? De tota manera *la impunitat* continua essent la clau fonamental del model i les seves conseqüències desastroses per a la societat:

- * deixa intactes les estructures i assenteix implícitament a les conductes que van fer possibles els crims, aplanant el camí perquè es continuïn perpetrant;
- * legitima davant la societat conductes que destrueixen radicalment la convivència humana civilitzada;
- * atempta contra les lleis que tipifiquen aquests crims invalidant-les en la seva dimensió operativa;
- * destrueix la confiança en el sistema de justícia i deixa desprotegits els ciutadans davant el crim;
- * estimula la recerca de formes de justícia privada i el desenvolupament de múltiples formes de violència;
- * constitueix un nou greuge per a les víctimes, per als seus familiars i per a tots el qui comparteixen moralment els efectes del crim;
- * atempta contra la credibilitat de les institucions, sobretot d'aquelles més involucrades en la perpetració dels crims i en la seva complicitat o tolerància;
- * destrueix la base fonamental de l'Estat de Dret;
- * crea en la societat un ambient d'acceptació fatal del crim d'Estat que porta a considerar d'alt risc l'exercici de determinats drets civils, polítics i socials, fent-los efectivament decebedors i destruint la consciència moral de la societat;
- * condiciona o determina les conductes socials i les posicions ideològiques amb censures subliminals a tota exigència de justícia o a tota posició favorable a una societat alternativa.

La impunitat s'escuda en els nombrosos buits i ineficiències de la justícia: en l'omissió culpable de tots els poders; en l'encobriment dels mitjans d'"informació"; en la manipulació sentimental

de l'opinió pública; en les intimidacions i els xantatges dels victimaris.

De vegades se la legitima amb tesis que no resisteixen cap anàlisi ètica, com la de la licitud de *combatre crim contra crim*, absolut per principi i per endavant els qui ho fan des de l'Estat; o la d'equilibrar les amnisties i els indults atorgats a grups insurgents amb amnisties i indults als culpables de Crims de Lesa Humanitat des de l'Estat, tot reivindicant per als victimaris l'impossible "*dret de perdonar-se ells mateixos*".

Però també la impunitat ha buscat legitimacions religioses, per mitjà d'un recurs il·legítim a la veta reconciliadora del Cristianisme, desnaturalitzant el valor cristià del *perdó*. S'ha volgut extreure el perdó del seu àmbit propi de les relacions interpersonals on es realitza el seu valor cristià com un acte creador, gratuït, lliure i de risc, que busca superar situacions límit de ruptura mitjançant una fe activa en l'ofensor, reconstruint-lo com a germà, i traslladar aquest perdó a l'àmbit de les relacions jurídico-polítiques, on les relacions humanes són mitjançades per estructures que eludeixen les dimensions de gratuïtat, creativitat i llibertat en què es nodreix essencialment el valor del perdó.

Lamentablement, el discurs del "*perdó i oblit*" assumit fins i tot per alguns episcopats, no fa al·lusió ni tan sols a allò que la tradició teològica cristiana va deixar en els grans catecismes, quan es va esforçar a traduir a l'àmbit del que és massiu el valor cristià del perdó i va formular les seves cinc condicions clàssiques d'autenticitat: examen de consciència, penediment, propòsit d'esmenar-se, confessió i reparació del dany.

Un esforç similar s'imposa per traduir el valor de la reconciliació cristiana a l'àmbit de les relacions jurídico-polítiques. Allà no es pot defugir un aclariment públic de la culpabilitat, ni la condemna explícita dels mecanismes, de les estructures i doctrines que van possibilitar els crims, ni les mesures correctives que tanquin el camí a la seva reiteració, ni la reparació a les víctimes i a la societat. La mateixa naturalesa d'una comunitat política fa que, si no existeix una sanció social i explícita que repercuteixi en la memòria social, els crims no són deslegitimats. Per contra, el valor cristià del perdó pot assolir la seva màxima perversió: passar de ser un acte creador de fraternitat a ser un acte encobridor de la institucionalització del crim i destructor de les barreres protectores de la dignitat humana.

7. APÈNDIX: UNA CRIDA URGENT

Les organitzacions no governamentals de drets humans a Colòmbia creiem que la lluita contra la impunitat, com a lluita fonamental per detenir el bany de sang i la violació sistemàtica dels drets fonamentals, demana en aquesta conjuntura una solidaritat i una intervenció especial de la comunitat internacional.

El programa de la campanya: "*Colòmbia, drets humans ja*", que es va iniciar a mitjan 1994, contempla aquests sis punts:

- 1) Tendir per la inclusió de Colòmbia en el punt de l'agenda de treball de la Comissió de Drets Humans de les Nacions Unides, relatiu a la "Qüestió de violacions de drets humans a qualsevol part del món", i pel nomenament d'un *relator especial de les Nacions Unides per Colòmbia*, que supervisi la situació dels drets humans.
- 2) Persecució i dissolució dels grups paramilitars o esquadrans de la mort.
- 3) Restricció del fur militar en l'enjudiciament dels delictes típicament militars, amb exclusió dels actes violatoris dels drets humans; *creació d'una comissió independent d'investigació i aclariment de greus violacions dels drets humans*; judici i sanció de tals violacions; restabliment del dret i reparació a les víctimes.
- 4) Derogatòria de la jurisdicció regional (jutges secrets) i adopció d'una reforma que assegurí la independència dels jutges i garanteixi els drets de les parts.
- 5) Garantia de les condicions de seguretat per al retorn voluntari dels desplaçats a les regions d'origen, restitució de la possessió de les seves terres i indemnització del dany sofert.
- 6) Compromís de les parts per la humanització del conflicte armat intern i la recerca d'una solució negociada.

Faig, doncs, una crida als grups de solidaritat amb Colòmbia perquè sol·licitin als seus governs, ministres de relacions exteriors i ambaixadors davant l'ONU, votar a favor d'un *relator per a Colòmbia a la Comissió de Drets Humans* i perquè exigeixin al Govern colombià la creació d'una *comissió independent d'investigació i aclariment dels crims de lesa humanitat*, amb la participació d'entitats internacionals.

Al mateix temps, mitjançant campanyes de cartes, visites a les ambaixades de Colòmbia als diversos països, etc., ens pot ajudar a urgir les mesures internes més necessàries:

- * dissolució dels grups paramilitars;
- * abolició del fur militar per delictes comuns i especialment per crims de lesa humanitat;

- * derogació de la "Justícia Sense Rostre";
- * garanties de retorn i indemnització per als desplaçats;
- * solució política al conflicte armat.

El *Crim de Lesa Humanitat* no és tal perquè violi determinat ordre jurídic, encara que sigui internacional, sinó perquè lesiona i ofèn la família humana com a tal. No es pot al·legar cap sobirania nacional per impedir que persones o organismes de qualsevol nacionalitat, raça, llengua o condició intervinguin en defensa de la vida i la dignitat humanes o per denunciar i sancionar moralment el que mai no havia d'haver passat, a fi que *mai* no torni a passar.

QUADRE ESTADÍSTIC

Victimes de la violència política 1988 - 1994 (fins a juny)

MODALITAT	1988	p/mes	1989	p/mes	1990	p/mes	1991	p/mes	1992	p/mes	1993	p/mes	1994*	mes	TOTAL
Assassinats polítics	953	79,4	463	38,6	313	26,1	560	46,7	1.252	104,3	972	81,0	320	53,3	4.833
Assas. presump. polítics	1.785	148,8	1.515	126,3	1.654	137,8	1.269	105,8	1.087	90,6	1.468	122,3	500	83,3	9.278
A. pres. per neteja social	273	22,8	364	30,3	267	22,3	369	30,8	532	44,3	199	16,6	173	28,8	2.177
Morts en accions bèl·liques	1.083	90,3	732	61,0	1.229	102,4	1.363	113,7	1.623	135,3	1.128	94,0	559	93,2	7.718
Desaparicions forçades	210	17,5	137	11,4	217	18,1	180	15,0	247	20,6	179	14,9	35	5,8	1.205
SUBTOTALS	4.304	358,7	3.211	267,6	3.680	306,7	3.742	311,8	4.741	395,1	3.946	328,8	1.587	264,5	25.211
Assassinats obscurs	3.952	329,3	4.035	336,3	4.585	382,1	5.909	492,4	5.734	477,8	5.121	426,8	2.049	341,5	31.385
TOTALS	8.256	688,0	7.246	603,8	8.265	688,8	9.651	804,3	10.475	872,9	9.067	755,6	3.636	606,0	56.596

* Noteu que és només de mig any

(Font: Banc de Dades de la Comissió Intercongregacional de Justícia i Pau)